

Božidar Jezernik (ur), *Imaginarni Turčin*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010, 315.

Zbornik radova *Imaginarni Turčin* rezultat je niza manifestacija održanih na Filozofskom fakultetu u Ljubljani koje su počele 2004. godine pod nazivom *Kultura tolerancije* da bi naziv kasnije bio promijenjen u *Kultura suživota*. Posljednja u nizu manifestacija u okviru ove serije održana je 2007. pod naslovom *The Image of 'the Turk' on the Territory of Present-Day Slovenia and the Image of the 'Frank' in Osmanlis*. Upravo je dijalog turskih i slovenskih naučnika bio osnov za nastajanje ovog zbornika koji, ipak, tematski ali i prostorno, nadilazi spomenute okvire.

Ukupno 14 radova koji se nalaze u ovom zborniku različiti su i po pristupu (historijski, antropološki, sociološki, itd), temama, ali i kvalitetu. U zborniku su sadržani sljedeći radovi: Božidar Jezernik, *Uvod: Stereotipizacija "Turčina"*; Rajko Muršič, *O simboličkom drugojačenju ("Turčin" kao preteče Drugo)*; Ozlem Kumrular, *Stvaranje predstave o "Turčinu" na Sredozemlju u 16. stoljeću (Samorefleksija spram antipropagande)*; Miha Pintarič, *Ko su Panurgijevi "Turci"*; Nedret Kuran-Burçoglu, *Predstave "Turčina" u nemačkim medijima od ranog modernog doba do prosvjetiteljstva*; Peter Simonič, *Valvazorov nasledni neprijatelj*; Žale Parla, *Od Bajronovog Ćaura do Jezernikove "Divlje Evrope" (Teorija ili istorija)*; Bojan Baskar, *Prvi slovenački pesnik u džamiji (Orijentalizam u putopisima jednog pesnika s periferije Carstva)*; Alenka Bartulović, *S Turčinom imamo*

stari dug i bolje da ga namirimo (Osmanlijski upadi kroz diskursivnu optiku slovenačke historiografije i književnosti i njihova primenljivost u XXI veku); Nazan Aksoj, *Drugi u ranim turskim romanima*; Aleksandra Njeviara, *Dragi Komšija, taj "opaki ubica" (Slika "Turčina" u poljskom jeziku i književnosti)*; Bulent Aksoj, *Muzika Osmanlija viđena zapadnjačkim očima*; Svanibor Petan, *"Alaturka-alafranga" kontinuum na Balkanu (Etnomuzikološke perspektive)*; Ajhan Kaja, *Doba obezbeđivanja (Osporavanje multikulturalističke i republikanske političke integracije)*; Marko Šuica, *Percepcija Osmanskog carstva u Srbiji*.

Ako se posmatra teorijski, osnovno pitanje koje se razmatra u ovom zborniku jeste pitanje *drugog, drukčijeg* kao i samog procesa *drugojačenja* i njegove uloge u nastanku savremenih identiteta. Većina naših identiteta upravo se zasniva na postojanju *drugog*, pri čemu se pokušaj redefiniranja tog *drugog* posmatra kao gubljenje vlastitog identiteta. *Turčin* je za mnoge evropske narode odigrao ključnu ulogu *drugog*, još od 15. stoljeća i širenja Osmanskog carstva pa sve do modernih dana.

Na percepciju *Turčina* u evropskim zemljama nesumnjivo su utjecale dvije činjenice: pozicija i stanje same Evrope, te stanje Osmanskog carstva, pri čemu je ova prva možda i važnija. U nizu radova u ovom zborniku pokazano je da su evropski vladari svjesno podsticali strah od *Turčina* radi

vlastitih interesa: jačanje centralne uloge vladara u sukobu s plemstvom, umirivanje nezadovoljnih podanika, stvaranje saveza s drugim vladarima, legitimizacija vlasti itd. Sve dok je u Evropi dominantno pitanje bilo religijsko, kroz tu je prizmu Osmansko carstvo posmatrano kao *nevjernik*. Nakon što je sredinom 17. stoljeća Evropa okončala religijske ratove i počela izgrađivati novu napredniju civilizaciju, *Turčin* postaje *barbarin* kojeg treba *civilizirati*. Vojni sukob Osmanskog carstva s evropskim zemljama predstavljan je kao ideološki sukob Orijenta i Okcidenta, islama i kršćanstva, civilizacije i barbarstva... Po toj već postojećoj matrici Osmanlije su bili nasljednici svojih prethodnika: Perzijanaca, Mongola, Tatara itd. Iako je optika koja je dominirala tokom 16. stoljeća Osmanlije vidjela kao vojne neprijatelje, nikada nije postojala jasna linija razgraničenja između vojnog, vjerskog ili kulturalnog neprijatelja. Ipak, Osmansko carstvo nije igralo sasvim pasivnu ulogu u kreiranju slike o sebi. Dok je širilo svoje teritorije i protezalo svoju moć na susjedne zemlje, Osmansko carstvo je koristilo taktike arogancije, veleljepnosti i prijetnji. Nerijetko su sami podsticali zastrašujuće priče, ponekad te priče potvrđujući i primjerima, a sve s ciljem da kod suparnika izazovu strah i predaju.

Pa ipak, nikada slika o *Turčinu* nije bila jedinstvena. Ona je bila različita od zemlje do zemlje, ali se i u jednoj zemlji vremenom mijenjala. Ako je Osmansko carstvo na vrhuncu svoje moći, za vrijeme vladavine sultana Sulejmana I, bilo primarni neprijatelj za tolike evropske zemlje, ono je za Francusku i njenog kralja Fransou I bilo vjerni saveznik u dugotrajnoj borbi protiv Karla V. Balkanske srednjovjekovne države koristile su Osmanlije kao saveznike u svojim dugotrajnim borbama, pozivajući

ih na svoj teritorij i koristeći ih protiv svojih, istovjernih, feudalnih neprijatelja. Primjer Poljske možda je najslikovitiji primjer kako se u jednoj zemlji mijenjala percepcija *Turčina* kroz vrijeme. Kada su Poljaci, predvođeni Janom Sobjeskim, spasili Beč od osmanske opsade, *Turčin* je predstavljen kao *nevjernik*, *opaki ubica* i sl. Kada su poslije Poljaci izgubili svoju državu koja je podijeljena između svojih susjeda, među ostalima i Habsburške monarhije, primarni neprijatelji postali su *nezahvalni* Nijemci. Također, kada je Rusko carstvo u 19. stoljeću postalo primarni neprijatelj Velikoj Britaniji, očuvanje Osmanskog carstva bilo je pitanje za koje su Britanci bili spremni ratovati. S obzirom na sve značajniju ulogu javnog mnijenja u to vrijeme, često je bilo potrebno *Turčina* predstaviti u jednom sasvim pozitivnom svjetlu, za razliku od naslijeđene slike iz prethodnih stoljeća. I za samu Habsburšku monarhiju, koja je stoljećima ratovala s *Turčinom*, u drugoj polovini 19. stoljeću Osmanlije postaju *sirromašni* i *čestiti* koji zaslužuju njihovu pomoć u očuvanju carstva, dok su Grci *lijeni* i *podli*, Srbi *svinjari* a Crnogorci *razbojnici* i *glavosječe*, a stvarni neprijatelj su, kao i za Britance, Rusi. Danas je Turska članica NATO-saveza u čijem je okrilju većina zemalja u kojima je *Turčin* stoljećima predstavljan kao primarni neprijatelj.

Negativna slika *Turčina* u mnogim evropskim zemljama je naslijeđena, ali u posljednje vrijeme i oživljena. Poruke koje ljudi primaju iz svakodnevnih životnih zbivanja često se povezuju s prošlošću. Ekonomska kriza, strah za radna mjesta i sl. dovodi do neprijateljstva prema velikom broju turskih imigranata koji se automatski povezuju sa svojim precima. Kako su njihovi preci bili prijetnja za kršćanstvo, civilizaciju i Evropu, i današnji Turci, kao jeftina

radna snaga, predstavljaju prijetnju protiv koje se treba boriti. S obzirom na to da je Osmansko carstvo bilo najjači zaštitnik i predstavnik islama, u kontaktu Osman-skog carstva i Evrope bilo je prisutno poistovjećivanje islama i *Turaka*. Ista je praksa u mnogim slučajevima prisutna i danas, pri čemu je zahtjev da se *Turcima* (ustvari, radi se o slovenskim muslimanima) zabrani gradnja islamskog centra u Ljubljani jedan od primjera.

Iako zbornik ne tematizira šire pitanje percepcije Osmanskog carstva od drugih balkanskih naroda, smatramo važnim dotaknuti se i tog pitanja, s obzirom na to da su upravo oni imali izravni kontakt s Osmanskim carstvom tokom jednog dužeg perioda. Kako je u uvodnom radu pokazao B. Jezernik, čak je i historičarima i dalje teško razlučiti činjenice od propagande i mitova o *Turčinu*. M. Šuica je na primjeru Srbije i njene savremene percepcije Osmanskog carstva ukazao na česte slučajeve u kojima se historiografija namjerno koristi u kreiranju slike imaginarnog *Turčina*, kroz državne praznike, knjige i školske udžbenike.

Možda je upravo kod mnogih balkanskih naroda *Turčin* najjasnije imao ulogu *drugog* u nastajanju njihovih savremenih (nacionalnih) identiteta. U periodu kada su počinjali izgrađivanje modernih nacija i nacionalnih država Osmansko carstvo je bilo neprijatelj protiv kojeg je to trebalo izvojevati. Proces deosmanzicije, kroz arhitekturu, kulturu, ali i ljudske žrtve, morao je biti proveden u tom vremenu. Postojanje mita *predziđa* (kršćanstva), prisutnog kod većine balkanskih naroda, podrazumijevao je, uglavnom, predziđe koje je branilo ostatak Evrope od islama predstavljenog u liku Osmanskog carstva. U borbi protiv Osmanskog carstva balkanski su narodi

vidjeli svoju historijsku ulogu, vidjeli su žrtvu koju su oni podnijeli za dobrobit ostatka Evrope. Jačanje današnje Turske i njeno vraćanje na ekonomsku i političku scenu u regionu kod mnogih je dočekano negativno. U Grčkoj, usljed ekonomske krize, sve je glasniji pokret protiv Turske, pri čemu pojedini političari govore i o ponovnom osvajanju Carigrada. Pojedini analitičari, prikazujući današnju savremenu politiku Turske i nazivajući je *neoosmanizam*, zaključuju da savremena nastojanja Turske nisu *a priori* ni dobra ni loša (po druge države i narode), ali potom apokaliptički upozoravaju: *Najopasnije je, ipak, neznanje* (o neoosmanizmu op. N.N.) *na koje niko više danas nema pravo, jer već sutra može biti kasno za učenje* (D. Tanasković, *Neoosmanizam*). Ovdje je povezivanje savremene Turske i njene politike s Osmanskim carstvom očito, ne samo na razini imena nego i ciljeva, metoda i eventualnih posljedica.

Jedan od najdrastičnijih primjera banalizirane i devijantne predstave *Turčina* bila je ideja da je rat u Bosni i Hercegovini (1992-1995) bio novi obračun Srba s *Turcima*. Nakon ulaska Vojske Republike Srpske u Sreberenicu, neposredno prije genocida, njen komandant Ratko Mladić izjavio je da je došao trenutak (...) *da se posle bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru*. Inače, i u ovom je zborniku skoro u potpunosti zapostavljeno razmatranje pitanja kakvu su percepciju Osmanskog carstva imali i imaju muslimanski narodi na Balkanu. Kod pojedinih (npr. Albanci) možda bismo također mogli govoriti o *Turčinu* kao *drugom*, kao suprotnosti na kojoj je građen njihov savremeni nacionalni identitet. Ali, treba imati u vidu da postoje i oni evropski narodi kod kojih *Turčin* ne samo da nije odigrao ulogu *drugog* u kreiranju njihovih savremenih identiteta nego su se

i sami ti narodi (samo)poistovjećivali s *Turcima*. Bošnjaci i drugi slavenski muslimani, ali i muslimani Kavkaza i drugih predjela, dobar su primjer u tom kontekstu.

Ostaje pitanje kako naslijeđene i u posljednje vrijeme oživljene (a u nekim slučajevima i nikad potisnute) stereotipe i mitove o *Turčinu* prevazići danas. Poziv da se savremeni problemi (npr. borba za radna mjesta) ne povezuju s dalekim historijskim događajima čini se dobrom osnovom, ali neminovno nameće pitanje kako do toga doći. Upoznavanje ljudi i naroda na svim nivoima i načinima dobar je osnov za početak. Ako su u prošlosti zapadni vladari i mogli širiti sliku o strašnom *Turčinu* zarad

svojih ciljeva, danas, usljed razvoja znanja i komunikacije, to je teže, ili bi barem trebalo biti. Turizam, filmovi, televizijske serije, ali i migracije sa Zapada prema Turskoj, kako je istaknuto u nekoliko radova u ovom zborniku, neki su od načina razbijanja stereotipa i kreiranja nove vlastite slike. Čovjek se, u većini slučajeva, boji onog što mu je nepoznato, strano. Zbornik radova *Imaginarni Turčin* vrijedan je upravo u tom kontekstu: upoznaje nas s našim i tuđim stereotipima i mitovima i poziva na kritičko promatranje i redefiniranje i *sebe i drugog* ■

Nedžad Novalić

Bosna i Hercegovina 1941: Novi pogledi, Zbornik radova, Sarajevo: Institut za istoriju, 2012, 258.

Sasvim je moguća aluzija na reviziju dosadašnjih rezultata istoriografije u Bosni i Hercegovini i o Bosni i Hercegovini, tumačenja, objašnjenja, odabira dobrih i loših, naših i njihovih koju sugerira, ipak, pomalo intrigantan naslov Zbornika radova o prvoj godini u kojoj i Bosna i Hercegovina ulazi u novi svjetski rat, *Bosna i Hercegovina 1941: Novi pogledi*. Mameći takvim naslovljavanjem budućeg čitaoca, bilo laika ili stručnjaka, da ga prelista i pročita, prezentovani sadržaj Zbornika dokazat će mu koliko je takav eventualni prvi utisak pogrešan i neodgovarajući u tom tako popularnom smislu koji su prihvatili pojedini krugovi naših susjeda, pa i šire, pri čemu ni pojedine pisanije u našoj zemlji nisu zaostajale za tim tendencijama zamjene jedne ideološke matrice drugom, kada, prosto rečeno, bije-

lo postaje crno i obrnuto.

Pored toga, potrebno je i nešto podrobnije spoznati i o samom Institutu za istoriju kao izdavaču ovoga Zbornika, koji nije, u cjelini, oportuno i pragmatično pao u iskušenje takve vrste. Od devedesetih godina kontinuirano nizom međunarodnih naučnih skupova i okruglih stolova, izdavačkom djelatnošću, monografijama i časopisima potvrđuje da je preslušavao i dalje preispitivajući dosadašnje rezultate istorijske nauke, istovremeno na temelju dotadašnjeg inovirajući je modernizovao je svoju naučnu djelatnost. Kao svojevrсни svjedoci tu su za pomenuti samo neki objavljeni rezultati sa međunarodnih konferencija u organizaciji Instituta, kao što je: *Istoriografija o Bosni i Hercegovini 1980.-1998.*, održane 1999. godine, zatim *Historijski mitovi na Balka-*